

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Иктисодиёт кафедраси

РЕФЕРАТ

**МАВЗУ: ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЕР ФОНДИ ВА УНДАН
Фойдаланиш**

Бажарди : БХ-313 гуруҳ

талабаси Умурзоков Ж.

Қабул килди: Курбонова Р.Ж.

Самарқанд- 2015

Мавзу. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЕР ФОНДИ ВА УНДАН Фойдаланиш

1. Агросаноат мажмуасининг махияти

- 2. Қишлоқ хўжалиги ер фондининг таркиби, аҳамияти ва ўзига хос хусусиятлари**
- 3. Қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар**
- 4. Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўллари**

Агросаноат интеграцияси. “Агросаноат мажмуаси” тушунчаси, унинг моҳияти.

Агросаноат интеграцияси – саноат ва қишлоқ хўжалигининг бир-бирига сингиб кетиши, бир бугун тизимга айналишидир.

Кейинги йилларда ишлаб чиқариш шу даражада юксалиб бормоқдаки, иқтисодиётнинг турли тармоқлари бир-бири билан жуда чамбарчас боғланиб қолмоқда. Уларнинг боғланиши, айниқса, технологик жиҳатидан бир – бирини тўлдирувчи тармоқларда кучли. Агросаноат мажмуасида кирувчи тармоқларда бу жараён жуда ёрқин намоён бўлмоқда.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи, уни тайёрловчи, қайта ишловчи, сақловчи, қайта ишланган тайёр маҳсулотни истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳалар иқтисодиётини бир – биридан ажри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Бу тармоқлар ягона бир тизимни ташкиил этади ва уларнинг мутоносиб ишлаши пировард натижанинг яхши бўлишини таъминлайди. Ҳозирда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан саноатнинг бир бугун кўриниш олаётгани тўғрисида кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Жумладан, “Ўзмева савзавотузумсаноат холдинг” компаниясига қарашли ширкат- заводлар, сутни қайта ишловчи айрим корхоналар, шунгдек, иссиқхоналар, парандачилик фабрикалар бунга мисол бўла олади. Бу соҳаларда бир юридик мақомга эга корхонада қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарилади ва шу корхонанинг ўзида у даслабки қайта ишлаш жараёнидан ўтади, баъзан, тўла қайта ишланади. Бу корхоналарда ишлаб чиқариш қишлоқ хўжалиги даражасидан юқорилашиб, маълум маънода саноатлашиб кетган. Агросаноат интеграциясининг янада чуқурлашиб бориши объектив жараёндир. Бу, албатта, қишлоқ хўжалигининг ва умуман, агросаноат мажмуасининг ривожланишига олиб келувчи жараёндир.

Агросаноат интеграциясининг ва кооперациясининг маҳсули сифатида ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб мамлакатимизда агросаноат мажмуаси ягона тизим сифатида шаклана бошлади.

Агросаноат мажмуаси – қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш, уларни тайёрлаш, қайта ишлаш, сақлаш ва тайёр маҳсулотни истеъмолчиларга етказиб берувчи, ягона мақсадларга бўйсундирилган тармоқ ва хизматлар йиғиндисидир. Иқтисодий фан мамлакат, ҳудуд ва маҳсулот

турлари бўйича “агросаноат мажмуаси” тушунчаларини фарқлайди. Шунга кўра агросаноат мажмуаси:

- Мамлакат агросаноат мажмуаси;
- Худуд агросаноат мажмуаси;
- Ихтисослашган (гўшт, сут, дон, сабзавот ва полиз каби маҳсулот турларини етиштириш билан шуғилланувчи) агросаноат мажмуаларидан иборат.

Мамлакат агросаноат мажмуасига қишлоқ хўжалиги, агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар (қишлоқ хўжалиги техникалари ишлаб чиқарувчи заводлар, омухта ем заводлари, минерал ўғитлар тайёрловчи заводлар ва х.з.), қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи (пахта заводлари, донни қайта ишловчи элеваторлар, гўшт, сут комбинатлари, жун заводлари, пиллани қайта ишловчи заводлар ва бошқалар), қайта ишловчи, ва тайёр, охирги маҳсулотларини истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар ва хизматлар киради. Бундан ташқари ушбу жараёнларга хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқариш ва ижтимоий тузилма ҳам унинг тақибига киради.

Худуд агросаноат мажмуаси эса маълум, бир худуд (иқтисодий худудлар, вилоятлар, воҳалар, базан туманлар) доирасида амал қилади. Уларнинг таркибига айрим корхона ва тармоқлар (республика мақомига эга бўлган, мамлакатнинг барча худудлари учун хизмат кўрсатадиган) кирмаслиги мумкин. Масалан, агарда трактор ёки комбайн ишлаб чиқарувчи завод ўша худудда жойлашмаган бўлса, регион агросаноат мажмуаси таркибга кирмайди.

Маҳсулотлар ишлаб чиқаришга қараб агросаноат мажмуаси икки катта бўлинмага эга бўлади. Булар: озиқ-овқат ва ноозиқ – овқат маҳсулотлари етиштириш билан шуғулланувчи агросаноат мажмуасидир. Ўз навбатида, ҳар икки агросаноат мажмуаси бирор маҳсулот тури билан боғлиқ мажмуаларга бўлинади. Масалан: сут, гўшт, дон, пахтачилик агросаноат мажмуалари бунга мисол бўлади.

Қишлоқ хўжалиги ер фондининг таркиби, аҳамияти ва ўзига хос хусусиятлари

Ер барча ишлаб чиқарилаётган бойликларнинг манбаси эканлиги кўп марталаб эътироф этилган. Ер саноат ишлаб чиқаришининг айрим турлари учун ер иморатлар турадиган оддий база, қишлоқ хўжалигида эса асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланади. Яъни кишилар ерга ишлов бериш йўли билан ишлаб чиқаришга таъсир этади. Ер бир пайтда меҳнат предмети (меҳнат йўналтириладиган объект сифатида) ва меҳнат қуроли (ерда зарур биологик шароитларни туғдириш натижасида ўсимликлар ривожланади) сифатида қишлоқ хўжалигида юзага чиқади. Ер ҳар бир халқнинг асосий бойлигидир.

Ўзбекистон Республикаси 447,4 млн. гектар ер майдонига эга. Республика қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдонларининг 81 фоизи ёки 26,6 млн. гектарини яйлов ва пичанзорлар ташкил этади. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигига

яроқли ерларнинг 16 фоизи ҳайдаладиган ерлардир. Мамлакатнинг лалмикор ерлари 6,6 млн. гектар. Шундан 3,0-3,2 млн. гектари ҳайдалади ва уларда лалими деҳқончилик билан шуғулланилади. Қолган қисмида намликнинг жуда кам бўлганлиги сабабли фойдаланилмайди.

Республика ерининг бир қисми шаҳарлар ва аҳоли пунктлари, бир қисми транспорт ва коммуникациялари, дарё ва сув ҳавзалари билан банд ерлар, ўрмон хўжалиги ерлари, ҳарбий мақсадлар учун ажратилган ерлар ва давлат захира фондидан иборат. Биз учун энг муҳими, қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар ҳисобланади. Республиканинг ер манбалари чекланган ва у қишлоқ хўжалиги тармоғида фойдаланадиган ресурс сифатида камайиб бормоқда.

Қишлоқ хўжалигида ер фонди асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида куйидаги хусусиятларга эга:

1). Ер табиатда чегараланган. Уни инсоният хоҳлагунча кўпайтириш имконига эга эмас. Демак, ягона тўғри йўл – мавжуд ер ресурсларидан самарали фойдаланишдир. Бундан ташқари саноатнинг, коммуникациянинг ўсиши аҳолининг кўпайиши табиий ҳолда бир кишига тўғри келадиган ер майдони қисқаришига олиб келади. Қолаверса, инсоният ердан тўғри фойдаланмаслиги оқибатда уларнинг қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб кетиш ҳоллари ҳам юз бермоқда. Тарақиётнинг тупроқ эрозияси, шўр босиш, касалликларга чалиниш каби салбий оқибатларини камайтириш ҳар бир давлатнинг, ердан фойдаланувчиларнинг биринчи галдаги вазифасидир.

2). Ер – табиат маҳсули. Бу ҳам бизнинг олдимишга қатор вазифаларни кўяди. Уни яратишда инсон меҳнати аралашмаган. Албатта базор муносабатлари талабларидан келиб чиқиб ернинг боҳаси шаклланади. Лекин бу боҳа унинг ҳақиқий нархи қанча эканлигини аниқ белгилай олмайди. Ерни олди сотди жараёнларида бу хусусияларни ҳисобга олиш лозим.

3). Ер абадий ишлаб чиқариш воситасидир. Бу дегани ердан ўз билганимизча абадий фойдаланиш мумкин дегани эмас. Балки ердан тўғри ва оқилона фойдалангандагина у қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши учун абадий бўлиши мумкин. Ердан нотўғри фойдаланиш эса унинг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши учун яроқсиз ҳолга келиб қолишига сабаб бўлади. Масалан, 2005 йилнинг 1-августидан маълумотларига қараганда биргина фарғона водийсида 2000 йилда мавжуд бўлган 366 минг гектар суғорилиб деҳқончилик қиладиган ерларнинг 9 минг гектари экин экиш учун яроқсиз ҳолга келиб қолган.

4). Турли жойларда мавжуд ер майдонлари турли сифатга, яъни унумдорликка эга. Ернинг табиий ва сунъий унумдорлиги бир – биридан фарқланади. Табиий унумдорлик – ернинг инсон аралашувисиз табиат томонидан вужудга келган ҳосил бера олиш қобилиятидир. Инсон аралашуви натижасида вужудга келган унумдорлик сунъий унумдорликдир. Бу унумдорликни ошириш имкониятлари катта. Кейинги йилларда олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики республика ерларининг табиий унумдорлиги пасайиб бормоқда. Тупроқда мавжуд бўлган гумус моддасининг пасайиши кузатилмоқда. Бунинг олдини олишнинг асосий йўллари ерга дам бериш, ерларнинг ҳолатини ҳисобга олиб қишлоқ хўжалик экинларини жойлаштириш,

ерга органик ўғитларни (ҳар бир гектарга камида 15 тоннадан) солиш, суғоришнинг илғор технологияларидан фойдаланиш зарур.

5). Ерни бир жойдан иккинчи жойга кўчириш мумкин эмас. Демак қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишни яхшилаш учун ҳар бир хўжалик (ширкат, фермер ва деҳқон) худудида қандай сифатга эга ер бўлса шунга қараб экин турларини жойлаштириш лозим. Бу хусусият қишлоқ хўжалиги корхоналарига фаолият учун ўрнатиладиган солиқ тизимини ишлатишда ҳам ҳисобга олиниши талаб қилинади.

Буларнинг барчаси мавжуд ерларда қайси экин турларини жойлаштириш, техниканинг қандай турларидан фойдаланиш ва ишлаб чиқаришнинг ҳажми қандай бўлиши мақсадга мувофиқлиги тўғрисида инкор этиб бўлмайдиган талабларни келтириб чиқаради.

Қишлоқ хўжалигида ер фондларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар

Қишлоқ хўжалигида ер фонди асосий ишлаб чиқариш воситаси экан, ундан қандай (самарали, самарасиз, яхши ёки ёмон) фойдаланаётганлигимизни билишимиз зарур. Ердан фойдаланишнинг даражаси, самарадорлигини аниқлашнинг усуллари олимлар томонидан етарли даражада чуқур ўрганилган. Иқтисодий фан қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичларни икки гуруҳга бўлиб ўрганadi. Биринчи гуруҳга ердан фойдаланиш даражасини ифодаловчи қуйидаги кўрсаткичлар киради:

1). Ер фондининг таркиби (структураси). Жами ер майдонида қишлоқ хўжалигига яроқли (қишлоқ хўжалигига тайин этилган) ерларининг салмоғи, (фоизларда ифодаланади). Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$K_{x.ер.сал} = \frac{K_{ХТЭ.ер.м}}{\text{жами ер м.}} \cdot 100$$

Бунда: $K_{x.ер.сал}$ – қишлоқ хўжалигига яроқли ер салмоғи, %

Жами ер м. - жами ер майдони, га

$K_{ХТЭ.ер.м}$ - қишлоқ хўжалиги учун тайин этилган ер майдони, га

Бу кўрсаткич мавжуд (мамлакатда, регионда, хўжаликда) ер майдонларининг қанча қисми қишлоқ хўжалиги учун яроқли (ёки қишлоқ хўжалигига тайин этилганлигини) эканлигини билдиради. Турли хўжаликларнинг, мамлакат ва регионларнинг умумий ер майдонлари бир миқдорда бўлишига қарамасдан қишлоқ хўжалигида фойдаланишга яроқли бўлган майдонлари турлича бўлиши мумкин. Қишлоқ хўжалигига яроқли бўлган ерлари кам миқдорда бўлган давлатлар, регион ва хўжаликлар бу масалага алоҳида қарашлари зарур. Улар ҳар бир гектар ерни авайлаб асраши ва қишлоқ хўжалигидан бошқа тармоқларга ўтиб кетишини жуда қаттиқ назоратга олишлари зарур бўлади. Бу мамлакат, регион ва хўжаликларда ерларни қишлоқ хўжалигидан бошқа тармоққа ўтиб кетиши фақатгина давлат

зарурати, имконсиз ҳолларда ёки жуда катта самара келтириши мумкин бўлган ҳолатлардагина амалга оширилиши керак.

2). Қишлоқ хўжалиги ерларининг таркиби. Бу кўрсаткич қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар таркибини кўрсатади ва қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$K_{x.ер.мар} = \frac{X_{ер.м}}{КХ я. ер м.} \cdot 100$$

Бунда: Кх ер таркиби. – қишлоқ хўжалигига яроқли ер таркиби, %

Кх ер м. - қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдони, га

Х ер м. - Ҳайдаладиган ер (ёки суғориладиган ер) майдони, га

Қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар таркибида ҳайдаладиган ерларнинг айниқса, суғориладиган ерларнинг салмоғига қараб тегишли хулосалар чиқарамиз. Хўжаликда ҳайдаладиган, айниқса (табиати иссиқ ўлкалар шароитида) суғорилиб деҳқончилик қиладиган ерларнинг улуши қанча юқори бўлса шунча яхши (самарали) ҳисоблаймиз. Олимларнинг изланишлари шуни кўрсатадики 1 гектар суғорилиб деҳқончилик қилинадиган ер 5-7 гектар лалми ерга тенг маҳсулот берар экан. Бошқача қилиб айтганда 1 гектар суғорилиб деҳқончилик қилинадиган 6-7 гектар лалми ерга тенг. Агарда ер майдонларининг чекланганлигини, ҳар бир га ерни ҳайдаш, экиш, ишлов бериш ва ҳосилни йиғиб олиш харажатларини ҳисобга олсак суғориладиган ерларнинг нақадар қард қиммати юқори эканлигини кўраемиз. Демак, имкон даражасида суғорилиб деҳқончилик қилинадиган майдонларини асраш зарурати келиб чиқади. Бозор шароитида у бошқа ерларга нисбатан қиммат туради. Демак унга нарх белгилашда, бошқа мақсадлар учун ажратганда ёки солиқ юқини белгилаганда бу омилни ҳисобга олиб зарур бўлади.

3). Ердан фойдаланиш коэффициенти (марталилиги). Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$E_{р.ф.к} = \frac{X_{э.к.м}}{ЭМ}$$

Бунда: Ер ф.к. – ердан фойдаланиш коэффициенти, марта

ЭМ - жами экин майдони, га

Х э м. - ҳақиқатда экилган экин майдони, га

Ушбу кўрсаткич ҳар бир мамлакат, регион ва хўжаликларда бир биридан кескин фарқ қилади. Унинг даражаси мамлакатнинг ривожланганлик даражаси, аҳолининг ва ер майдонларининг миқдори (сони) каби кўплаб омиллар таъсир этади.

Ер фондидан фойдаланиш кўрсаткичларининг иккинчи гуруҳига иқтисодий самарадорлик билан боғлиқ кўрсаткичлар кириб уларнинг ўзи

натурал ва қиймат кўрсаткичларга бўлинади. Натурал кўрсаткичга қишлоқ хўжалиги экин турларининг ҳосилдорлиги киради. Ҳосилдорлик қуйидагича аниқланади.

$$\text{Ҳосилдорлик} = \frac{ЯХ}{ЭМ}$$

Бунда: X – экин турларининг (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) ҳосилдорлиги, ц/га

$Эм$ - экин (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) майдони, га

$Ях$ - ялпи (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) ҳосил, ц

Ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини қуйидаги кўрсаткичлар ёрдамида аниқлаш мақсадга мувофиқ:

1). Ер майдони бирлиги ҳисобига олинган ялпи маҳсулот, сўм. Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$\text{Ер.ф.с} = \frac{Ям}{ЭМ}$$

Бунда: Ер ф.с. – ердан фойдаланиш самарадорлиги, сўм

$ЭМ$ - жами экин майдони, га

$Я.м.$ – ялпи маҳсулот, сўм

Бу кўрсаткич доимо ўсиб борса ижобий ривожланиш ҳисобланади. Албатта унинг даражасига жуда кўплаб омиллар (иқтисодиётнинг, технологиянинг ривожланганлик даражаси, инфляция даражаси, экин турлари ва маҳсулотларга шаклландиган нархлар даражаси...) таъсир этади.

2). Ер бирлиги ҳисобига олинган фойда миқдори, сўм. Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$\text{Ер.ф.с} = \frac{\Phi}{ЭМ}$$

Бунда: Ер ф.с. – ердан фойдаланиш самарадорлиги, сўм

$ЭМ$ - жами экин майдони, га

Φ – жами олинган фойда (ёки соф фойда), сўм

Ушбу кўрсаткич натижалари ҳам ўсиб борган ҳолдагина ижобий саналади. (Унга таъсир қиладиган омиллар жуда кўп ва унинг ўсиш даражаси қандай бўлиши бошқа масала).

Албатта, ердан ажратмаган ҳолда сув ресурсларидан фойдаланишни ҳам ўрганиш лозим. Айниқса, мамлакатимиз учун ресурсларининг аҳамияти катта. Шу сабабли 1 метр куб сув ҳисобига олинган маҳсулот миқдори ундан фойдаланишнинг самарасини билдиради. Бу кўрсаткичларни натура ва қиймат ҳолида ҳисоблаш мумкин.

Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўллари

Ердан ва сув самарали, оқилона фойдаланиш келажак талаб қилаётган заруратдир. Ер ва сув ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва самарасини ошириш қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

- **Энг аввало, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ер ва сув ресурсларининг талаби ва имкониятидан келиб чиққан ҳолда жойлаштириш лозим.** Масалан, сув ресурслари чекланган регионларда шоли ишлаб чиқаришни жойлаштириш мақсадга мувофиқ эмас. Катта миқдордаги сувни талаб қиладиган экинларни шўрланган ерларга жойлаштириш ҳам самарадорликни пасайишига сабаб бўлади. Албатта, мамлакат озиқ – овқат хавфсизлигини таъминлаш, мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланган ҳолда бозор талаб қиладиган маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва бунда аҳолининг эҳтиёжини унитмаслик талаб қиланади. Шунга қарамасдан ер ва сув ресурсларининг ҳолатини ҳисобга олмасдан ишлаб чиқаришни ташкил этиш маълум салбий оқибатлага олиб келиши мумкин. Масалан, кучли шўрланган ерларга кузги дон экинларини жойлаштириш ернинг унумдорлигини пасайтиради, шўрланишни янада кучайишига олиб келади ва ердан фойдаланиш самарадорлиги пасаяди. Бу ҳолатнинг узоқ давом этиши ушбу ер майдонларининг қишлоқ хўжалиги мақсадлари учун мутлоқ яроқсиз ҳолга келиб қолишига сабабчи бўлиши мумкин. Чунки кузга донли экилган майдонларда шўр ювиш ишларини амалга ошириб бўлмайди. Маълумотларга қараганда 2004 йилда Республикада мавжуд қишлоқ хўжалиги ерларининг 47,2 фоизи шўрланмаган, 17,2 фоизи ўртача шўрланган ва 4,2 фоизи кучли шўрланган. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги ерлари мелиоратив ҳолатига кўра, 38 фоизи яхши, 53,4 фоизи қониқарли ва 8,6 фоизи қониқарсиз, мелиоратив ҳолати ёмон ерлардир. Бу ҳолат ёмонлашиб кетишининг олдини олиш керак.
- **Ерларнинг бир сифат ҳолатидан иккинчи ҳолатга ўтиши умумий ҳолда ер трансформацияси дейилади.** Ер трансформацияси ижобий (ёмон ерларнинг яхши ерлар сафига ўтиши) ва салбий (яхши ерларнинг ёмон ерлар сафига ўтиши) бўлади. Имкон борича салбий ер трансформациясига йўл қўймаслик лозим. Ер ислохотларини тўғри ўтказиш ҳам ер ва сувдан фойдаланиш самарадорлигини оширади. Ер дуч келган кишига эмас, балки ерда ишлаш тажрибаси, билими бор кишиларга, хўжаликларга берилиши керак. Бу борада ердан олинган маҳсулотга эгалик қилиш шароитларини тўғри ҳал этиш талаб қилинади. Акс ҳолда ер ва сувдан самарали фойдаланиб бўлмайди.
- **Энг зарур омиллардан бири ер ва сувдан фойдаланувчиларнинг самарадорликни оширганликлари учун манфаатдорлигини таъминлашдир.**
- **Танланган ишлаб чиқариш турини технологияни бузмасдан бажариш, мелиорация ва ирригация тадбирларини ўз вақтида самарали ўтказиш**

қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши, ердан фойдаланиш самарадорлигини оширадиган муҳим омиллардан бири ҳисобланади.

- Ер ва сувдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш кўп жиҳатдан илғор технологияни ишлаб чиқаришга жорий этиш билан боғлиқ. Масалан, сувдан фойдаланиш самарадорлиги томчилатиб ёки ёмғир усулида суғоришда оддий бостириб суғоришдигига нисбатан анча катта. Сув ресурслари чекланган ҳолда бу технологияларнинг аҳамияти кескин ошади. Ўзбекистон Республикаси сув ресурслари жуда чекланган бўлиб, ҳозирда фойдаланилаётган сувнинг 12-13 фоизи мамлакат ҳудудида вужудга келади. Қолган қисми Қирғизистон ва тожикистон давлатлари ҳудудидан келади. Ўзбекистонда 50 дарё бўлиб, шулардан фақат 10тасигина 150км узунликда. Мамлакатда жуда катта канал ва ариқлар тизими яратилган. Уларнинг узунлиги 156 минг км.ни ташкил этади. Ана шу ирригация тизимидан самарали фойдаланиш мамлакатда ер ресурсларидан фойдаланишнинг самарадорлигини оширадиган омиллардан биридир.
- Фан ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш ҳам ер ва сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширади. Ишлаб чиқаришга пахта ва буғдойнинг тезпишар, сувга чидамли навларини жорий этиш бунга мисол бўла олади.
- Экологик муҳит талабларини ҳисобга олган ҳолда кимёлаштиришни ривожлантириш ҳам ер ва сув ресурсларининг самарадорлигини оширишга ижобий таъсир этади.
- Қишлоқ хўжалигига яроқли ерларни сув ва шамол эрозиясидан асраш ҳам жуда муҳим тадбирлардан биридир. Масалан, экин майдонларининг 2,1 млн. гектари шамол, 0,7 млн гектари сув эрозиясига, шунингдек, мавжуд 22,1 млн. гектар яйловнинг 6 млн. гектари шамол ва 3 млн. гектари сув эрозиясига учраган. Бу ҳолат агросаноат мажмуаси иқтисодиётига сезиларли салбий таъсир қилади. Шу сабабли ерларни асраш асосий вазифалардан биридир.

Қисқача хулосалар

Қишлоқ хўжалигида ер асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланади. У, ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятларга эга. Унинг ўзига хос хусусиятларини қисобга олмасдан ишлаб чиқаришни юритиш катта салбий оқибатларга олибкелади. Ерларнинг бир сифат кўринишидан иккинчисига ўтиши ер трансформацияси деб аталади. Ер трансформацияси ижобий ва салбий бўлади. Имкон даражасида салбий ер трансформациясига йўл қўймаслик керак. Ҳозирда Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги ерларнинг бир қисми шўрланган, яна бир қисми шамол ва сув эрозиясига учраган. Ёмон томони шундаки, бу ҳолатлар кейинги йилларда кўпайиш тенденциясига эга бўлмоқда.

Ердан фойдаланишнинг кўрсаткичлари икки гуруҳга бўлинади. Биринчи гуруҳга ундан фойдаланишнинг даражасини кўрсатадиган кўрсаткичлар,

иккинчи гуруҳга эса ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини кўрсатувчи кўрсаткичлар киради. Ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини кўрсатувчи кўрсаткичлар натурал ва қиймат кўринишда ҳисобланади.

Ердан фойдаланишнинг даражасига ва самарадорлигига кўпгина омиллар тўғридан-тўғри таъсир этади. Уларнинг энг асосийсига ерларнинг таркибини яхшилашдир. Суғориладиган ерларнинг салмоғини ошириш, ердан фойдаланишнинг марталилигини кўпайтириш, илғор агротехнологияларни қўллаш, тежамкорлик, янги, серунум техникалардан фойдаланиш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, сетмахсул экин навларини ишлаб чиқаришга жорий этиш каби омиллардан тўғри фойдаланиш ердан фойдаланишнинг самарадорлигини оширади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
2. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Дехқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
6. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
7. Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
8. Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тарақиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
9. Қаяюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и региональные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
10. Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
11. Ўзбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
12. Ҳакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
13. Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Ҳакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Дехқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.

14. Салимов Б.Т., Хамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳақимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон кишлок хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
15. Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
16. Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
17. Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
18. Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
19. Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Серсис,2000.

Интернет сайдлари:

1. Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, <http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html>
2. Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, <http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm>
3. Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, <http://family.taukita.ru/item22219310.html>
4. Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, <http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1>
5. Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, <http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899>
6. www.bearingpoint.uz